

Культура між високим і низьким

МАКСИМ КАРПОВЕЦЬ

13 ЛИСТОПАДА 2019

Розрізнення високої й низької культури давнє, як сама наша цивілізація. Воно пов'язане з поділом людей на верстви, що, відповідно, потребують різних культурних продуктів. Підґрунтям для поділу може бути фінансове становище, різниця у статках; соціальний статус, належність до певного класу; культурна позиція, виражена в особливих практиках чи належності до певних спільнот. Ці відмінності важливі, проте умовні, адже біологічно ніяк не заковані. А тому – мінливі. Особливо умовність розрізнення помітна в сучасній культурі, де, по суті, затерто межу між високим і низьким.

Американський літературний критик Леслі Фідлер 1969 року написав статтю «Перетинайте кордони, засипайте рівчаки» (цікаво, що оприлюднений цей маніфест був у журналі «Playboy», тобто вже з порушенням усталених норм щодо того, як належить публікувати інтелектуальні тексти), у якій розкритикував модернізм як приклад елітарної літератури. На його думку, модернізм занадто відсторонений, відірваний від реальності й читачів, тож суперечив логіці самої літератури. Фідлер пропонує літературі «зійти» до читача, засипати штучні рівчаки, які виникли з естетики модернізму й, вочевидь, усієї високої класики. Саме це допоможе літературі розкрити потенціал, охопити велику аудиторію та зберегти свою природу.

Леслі Фідлер розглядає літературу як багаторівневий феномен, кожен рівень якого – від базового до найвищого – потребує певної інтелектуальної підготовки. Однак якщо правильно й цікаво подати складні речі, то читачі їх сприймуть. Навіть у простій формі можна говорити про складні та проблемні теми. Приклад такої багаторівневості й умовності – роман Умберто Еко «Ім'я троянди», у якому кожен може знайти цікавий для себе сюжет: якийсь читач сприйматиме текст як детектив, упізнаючи в головних героях Шерлока Голмса й доктора Ватсона, а інший зможе розкодувати середньовічні символи й насолодитися філософськими діалогами. Тобто нема потреби розділяти високе й низьке, адже це не різні будинки, а один і той самий, просто багатопверховий. Вочевидь, функція творця культурного тексту – бути ліфтом між поверхами.

Так чи інак, Фідлер утомився від високої, недосяжної елітарності модернізму, вкрай прискіпливого до аудиторії. Ситуацію загострило ще й те, що висока культура не зуміла ані застерегти від найбільших трагедій ХХ століття, ані пояснити їх; вона не завадила вибуху Другої світової війни й Голокосту в серці Європи. Може, інтелектуальній еліті варто було б час від часу спускатися зі своєї вежі до простих людей, аби гартувати в них широчінь світогляду та критичне мислення – важливі інструменти опору тоталітарним ідеологіям?

Ніхто насправді не переймається, куди належить той чи той текст: якщо він цікавий і важливий для аудиторії, то всі інші критерії другорядні.

Ситуація постмодернізму породила тотальний скепсис до усього серйозного й високого, а

також до будь-яких ієрархій, що суперечать демократичній свободі. Одні автори руйнували межі між елітарним і популярним зумисне, інші ж – випадково. Скажімо, спроби митців попарту естетизувати буденність – це свідомо відмова від високих, мудрованих сюжетів, для розуміння яких необхідна підготовка. Кожному близькі образи Мікі Мауса, Мерилін Монро чи й консервованої їжі, яким знайшлося місце на полотнах Енді Воргола. Утім, такі твори охоче купувала еліта, посилюючи амбівалентність попарту. Питання багатьох критиків звучало так: це високе чи низьке мистецтво? Пастка ж полягала в тім, що кожна відповідь була неправильна, адже попарт парадоксально подолав поділ на низьке й високе. Так само згодом зробили роман «Ім'я троянди» Умберто Еко чи культовий комікс «Вартові» Алана Мура – соціальна сатира, вдягнена в форму розважального жанру, з якої народилася мода на графічні романи. Численні приклади показують, що теорія Фідлера про засипання рівчаків – не просто інтелектуальний конструкт, а реальність.

Нині межа між високою й низькою культурою розмивається ще далі; ба більше, один феномен може поєднувати в собі різні значення. Як вказує Джон Сібрук у праці «Nobrow», нема вже ані високої, ані низької культури – є просто культура. Ніхто насправді не переймається, куди належить той чи той текст: якщо він цікавий і важливий для аудиторії, то всі інші критерії другорядні. Та й сусідство різних мистецьких жанрів призводить до неминучого їх взаємопроникнення та взаємопідсилення. Наприклад, серіал «Гра престолів» належить до високої чи низької культури? На яку аудиторію він розрахований? За логікою жанру, серіал – це вже низовий жанр, бо розтягує, роздроблює значення для широкої аудиторії, пропонуючи поверхові й часто стереотипні образи. Проте сучасні серіали зруйнували цю тенденцію, показавши, що в них може вміститися безліч непростих сенсів. І «Гра престолів» – це не тільки дороге видовище для мас, а й прихована критика сучасного суспільства, і свідомо колекція культурних штампів. Це спонукало до запуску цілого курсу в Гарвардському університеті, де вивчають світ «Гри престолів». Сучасні культурні тексти – максимально демократичні, готові набути будь-якої форми (часто дуже несподіваної), аби тільки втримати інтерес аудиторії.

Якщо межа між високим і низьким умовна, то це означає, що конструюють її самі люди.

Умовність межі між високою й низькою культурою пов'язана ще й із історичними змінами суспільної свідомості. Яскравий приклад тут – Вільям Шекспір, який писав популярні драми для невибагливої публіки. Сьогодні ж його творчість вивчають в університетах, досліджують і розкодовують. Гарольд Блум, американський критик і культуролог, не випадково вважає

Шекспіра серцевиною західного канону. Усі постмодерні перечитування в кіно й літературі не позбавили його елітарного статусу: Шекспірів стиль письма досі зразковий, «вищий». Чи може автентичний Шекспір повернутись у русло популярної культури? Безумовно, але для цього потрібно знову винайти механізми зрозумілої трансляції ідей і змістів його творів – штибу тих, які природно працювали в народному театрі.

Якщо межа між високим і низьким умовна, то це означає, що конструюють її самі люди. Власне, цю межу завжди визначали певні особи, наділені владою й можливістю встановлювати систему координат для просування тих чи тих культурних продуктів. Тому не дивно, що апологети постмодернізму й критики елітарності звертали особливо пильну увагу на місце влади в мистецтві, суспільних практиках, економіці. Зрештою, сама культура є владною структурою, яка з дитинства привчає нас дотримуватися численних правил; особливо ж це відчутно, коли йдеться про розмежування високого й низького. Скажімо, популярні голівудські мелодрами середини ХХ століття формували особливу міфологію близького успіху та щастя, якого можуть досягнути бідні. Це спонукало представників нижчих класів іще більше працювати (переважно за мізерну платню), щоб досягнути утопічної американської мрії. Зрозуміло, що вищі класи це цілковито влаштовувало.

Розмивання межі в сучасній ситуації безпосередньо стосується демократичних процесів, спрямованих на досягнення рівності. Замість колишньої вертикалі тепер існує горизонталь рівних значень, де Шекспір і «Гра престолів» спокійно уживаються в одному семантичному контексті. Ідеться навіть не про змішування всього і вся, як було в постмодерній естетиці, а про зсув від єдиної умовно призначеної істини до її множинних рівноправних версій. Сьогодні кожен має доступ до культури, а тому може самостійно рухатися між культурними пластами, вибудовувати власні змісти, не залежні від класу, статків чи інших життєвих обставин. Та й сама людська ідентичність постійно збирається й розбирається, як конструктор, де високе й низьке часто залежать від методу складання – і від історичних умов, які сьогодні мінливі як ніколи.